

FEMİNİZM VE HUKUK ÜZERİNE ELEŞTİREL DÜŞÜNCELER^[1]

Prof. Dr. Alev ÖZKAZANÇ*

Bugün Türkiye’de kadına karşı şiddet konusunda feminist hareketin hukuk alanında açtığı yolda önemli ve kritik bir evredeyiz. Bir yanda geçmiş yıllarda Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve anayasa değişiklikleri için verilen başarılı mücadeleler ve kadın cinayetlerini feminist bir perspektifle kamusal gündeme sokma başarısı dururken, öte yanda şu sıralar cinsel suçların büyük bir kısmını uzlaşma, arabuluculuk ve pazarlık kapsamına sokmayı öngören güncel bir yasa tasarı^[2] ile karşılaşıyoruz. Ülkede çoğu durumda olduğu üzere, kadınların insan hakları konusunda da eşitsiz bir gelişme hüküm sürüyor. Böyle bir momentte EŞİTİZ grubunun çağrısıyla, bazı güncel sorunlar üzerinde tartışmak amacıyla bir araya gelmemizi çok önemli görüyorum. Beni de davet ettikleri için kendilerine çok teşekkür ediyorum.

EŞİTİZ grubundan bize gönderilen çağrı metninde “bazı tartışmalı ve güncel sorular, sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde tartışmayı umuyoruz” denilerek “tartışmalı” konular şöyle sıralanmış: şiddet tanımı, eşitlik-farklılık

---

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

[1] EŞİTİZ (Eşitlik İzleme Kadın Grubu) Tartışma Toplantıları: Kadına Karşı Şiddet, İstanbul 24 Ekim 2015 tarihli konuşma metnidir.

[2] Temmuz 2015’de Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 5 yıla kadar hapis cezası gerektiren suçlarda şüpheliler ile savcılık arasındaki pazarlık ile cezanın 1 yıla indirilmesi, ertelenmesi, para cezasına çevrilmesi ya da kamu hizmeti gibi yaptırımlar uygulanmasını öngören yasa taslağı.

tartışması, ensest, kadının beyanı, rıza yaşı, erken ve zorla evlilikler, dini nikâh, meşru müdafaa-öz savunma, kadın cinayetlerine ağırlaştırılmış ceza talebi, iyi hal ve tahrik indirimi, hadım ve linç kültürü, arabuluculuk ve uzlaştırma. Anılan tüm bu farklı konu başlıklarının her birine dair tartışılacak, konuşulacak çok şey var elbette. Ve ne yazık ki burada ayrıntılı bir değerlendirme yapmak için yeterli vaktimiz yok. Bu nedenle ben bu konuşmada önemli bulduğum iki temel soru üzerinden görüşlerimi paylaşmak istiyorum. Bu sorulardan ilki, “bu konular neden tartışmalı?” sorusunun yanıtını araştırmayı gerektiriyor. Tek tek olarak değil, ilişkili ve bütünsel olarak ele alındıklarında bu sayılan konuların “tartışmalı” olması gerçeğinden ne sonuç çıkarabiliriz? Ya da acaba bu tekil konuların hepsini birden “tartışmalı” yapan ortak bir sorunsal var mıdır? Evet, ilk düzlemde bu sorulara yanıt vermemiz gerekiyor. İkinci olarak temel sorum şu: bu konudaki tartışmayı neden önemsiyoruz? Bu “tartışma” ve bunun gerisindeki ihtilaflar, örneğin “biz feministler” ile “ötekiler” arasındaki bir tartışmaya mı işaret ediyor, yoksa feministler arası bir tartışmaya mı? Başka bir ifadeyle bu tartışmanın mahiyeti, bize dışarıdan yöneltilen eleştiri ve itirazlara yanıt vermeyi mi gerektiriyor yoksa kendi üzerimize düşünmeyi, kendi yapıp ettiklerimize daha eleştirel olarak bakmayı mı?

İşte, bu konuşmada bu iki önemli konuda görüşlerimi tartışmaya açmaya çalışacağım.

İlk soru düzlemine dair, söz konusu başlıkların hepsini ortak olarak tartışmalı kılan üç temel sorunsal olduğunu ileri sürebilirim.

Birincisi şu: bu konuların bazılarında feminist olarak savunduğumuz görüş ve tutumlar “tartışmalı”dır çünkü bildiğimiz haliyle hukukun bazı temel ilkelerini ve yapısal sınırlarını zorlamakta ya da genel ilkelere istisna getirmeye çalışmaktadırlar. Kadının beyanı, meşru müdafaa ve iyi hal indirimi gibi başlıklardaki tartışmalar buna örnek verilebilir.

İkinci olarak, bu konuların bazılarındaki önerilerimiz hukukun mevcut bazı çağdaş yönelimleriyle ya da eleştirel perspektiflerle uyuşmadığı, ters düştüğü için “tartışmaya” açılmaktadır. Arabuluculuk ve uzlaştırma karşıtı tutumlar ya da ağırlaştırılmış ceza talebi gibi konular bu türden konulardır.

Üçüncü olarak, bazı konulardaki görüşlerimiz bizleri, hukukun ve özel olarak ceza hukukunun, toplumu dönüştürme aracı olarak kullanılmasının sınırlarına dair “tartışmaya” dâhil etmektedir. Erken evliliklere karşı görüşümüz, ya da dini nikâha karşı tutum burada sayılabilir.

Belki de tartışma kolaylığı adına bu üç sorunsalı ayrı değerlendirmek yerine tek ve basit bir sorunsala indirgeyebiliriz. O halde durumu şöyle ifade edebiliriz:

kadına şiddete karşı feminist hukuk içinden getirdiğimiz öneri ve tutumlarımızın birçoğunun “tartışmalı” olmasının temel nedeni, bunların hukukun ya evrensel sayılan niteliklerinden ya da güncel ve alternatif yönelimlerinden uzaklaşması ya da onlara uyumsuzluk sergilemekte olmasıdır.

Şimdi bu konuda daha fazla derinleşmeden önce ikinci düzlemdeki soruya geçeyim. Buradaki soru, tartışmanın mahiyetine ilişkin bir sorudur ve bizi şu soruyu sormaya sevkeder: Bu uzaklaşma ya da uyumsuzluk durumu neden bizim için bir tartışma yaratsın ki? Zaten feministler olarak mevcut hukuk içinde uyumsuzluk yaratmaya çalışmıyor muyuz? O halde biz feministler olarak neden bu tartışmayı önemseyelim ki? Burada bize yöneltilen itirazlar zaten hukukun bildik eril yapısını temsil eden ve onları korumaya çalışan itirazlar değil midir? Bu sorulara basitçe “evet öyle tabii” diye yanıt verseydik bugün bu konuları tartışmaya ihtiyaç duymaz, aynı kararlılıkla yürümeye devam ederdik. Ancak öyle anlaşılıyor ki burada basitçe çevresinden dolanmanın uygun olmadığı, kendi üzerimize düşünme ihtiyacı yaratan bir durum sözkonusu.

Peki ama neden? Neden itirazları ciddiye almak zorundayız? Sadece kendimizi “feminist hukukçular” olarak gördüğümüz için mi, yani hem feminist olmak hem de hukukçu kalmaya devam edebilmek için mi? Hukukçular olarak dışlanmaktan çekindiğimiz, içinde bulunduğumuz hukuk çevreleri nezdinde saygınlığımızı korumak istediğimiz için mi? Bunun insani ve toplumsal bedellerinden korktuğumuz için mi? Yoksa burada o kadar dışsal değil de daha içsel bir korku mu sözkonusudur? Hayatta sadece “kadın” ve “feminist” olarak varolmadığımız ama aynı zamanda mevcut haliyle bile olsa “hukuka” inandığımız için, ona olan inancımızı korumaya çalışıyor olabilir miyiz? Mevcut haliyle hukuku dönüştürerek de olsa hukuk içinde kalmaya devam etmek istemek olabilir mi bizi bu itirazları ciddiye almaya yönelten?

İşte burada, “hukuk içinde kalmak” arzusunda sözkonusu olan bahis bence, dar anlamda feminist hukukçuları ilgilendiren bir kimlik sorunu değil, feministler olarak hepimizi saran daha temel bir kaygıdır: birlikte yaşamaya, ortak bir alan yaratmaya, siyasal bir özne olarak başkaları tarafından sözü dinlenen özneler olarak kendimizi varetmeye duyduğumuz ihtiyaç ve arzudur. Başka bir ifadeyle bu, kendimizi sadece kadın değil, feminist hukukçu olarak da değil, yeni bir evrenselin arayışı içinde siyasal özneler olarak kurma arzusudur. Tam da burada ilk düzlemdeki soruya verdiğimiz yanıtı geri dönerek iki yanıtı birleştirebiliriz. Mevcut hukukun biz feministler tarafından zorlanmasıyla bazı temel ilke ya da güncel yönelimlerden uzaklaşma halinden duyulan rahatsızlığı, daha felsefi terimlerle şöyle ifade edebiliriz: bu, tikel bir ögenin, dışlanmış olduğu evrensel içine girerek onu zorlaması halidir.

Burada “tikel” ile “evrensel” arasındaki gerilimi tüm boyutlarıyla ve tezahürleriyle görebiliriz. Burada “tikel” olan kadınlardır, özel bir ada sahip bir grup olarak kadınlar, kadınların deneyimi ve onların bakış açısını savunan feminist anlayışlardır; “evrensel” ise kendini soyut ve tarafsız olarak temsil eden “hukuk” diye adlandırdığımız yapıdır. Ancak bildiğimiz gibi, başka yerde olduğu gibi hukuk alanında da kendini soyut ve tarafsız olarak kuran şey, aslında eril bakış açıdır. Dolayısıyla burada savunulan şey, tikel olarak kadın bakış açısının, hukukun eril yapısının içine girerek kendini iptal etmesi ya da onun evrensel anlayışını verili kabul etmesi değildir. Yine de burada tikel ile evrensel arasında daha karmaşık bir ilişki olduğunu kabul etmek gerekir. Buradaki asıl sorun, şu tür zorlu sorulara teorik ve politik bir yanıt verebilmektedir: kendi tikel konumumuzu, bizim de eşit olarak dâhil olacağımız yeni bir evrenselin kuruluşu adına nasıl politikleştirebiliriz? Hem tikel bir noktadan kalkarak hem de nasıl olur da kendimizi aşmanın, başkalarıyla köprüler kurmanın bir yolunu icat edebiliriz? Adalet talebimizi hukuk biçimi içine nasıl ne biçimlerde sokabiliriz? Hukuk ile adalet arasındaki ilişkinin tartışmalı mahiyeti veri kabul edildiğinde, tikel özneler olarak adalet arayışımız ile hukukun evrensel biçimini nasıl birleştirebiliriz? Adaleti “saf şiddet” ya da “devrime” indirgmeden hukuk içinde adaleti nasıl ilerletebiliriz?

Bu tür sorularla birlikte siyaset kuramı içinde önemli bir tartışmaya dâhil oluyoruz. Bu tartışmanın önde gelen kuramcılarından olan Ernesto Laclau tikel ile evrensel arasındaki bu ilişkinin hegemonik niteliğine dikkatimizi çeker. Ona göre tikel ile evrensel arasındaki ilişki daima hegemonik bir ilişkidir.^[3] “Evrensel” ulaşılmaz ve imkânsız bir nesnedir. Ya da başka bir ifadeyle, “namevcut bir tamlığın sembolüdür”. Ama ona olan ihtiyaç daimidir. Evrenselin kuruluşu paradoksaldır çünkü somut bir içeriği yoktur, o, uzayıp giden eşdeğer talepler zincirine bağlı olarak uzaklaşan bir ufuktur. Benzer olarak tikel konumlar da paradoksaldır çünkü hegemonik oluşumlarda herhangi bir somut mücadele, aynı anda hem kendi tikelliğini savunur hem de lağveder.

Bu sorulara dair günümüzün hukuk ve siyaset felsefesi içinden gerçekleşen derin tartışmalara burada daha fazla girmem mümkün değil ne yazık ki. Bunun yerine bu sorulara yanıt ararken önemli olduğunu düşündüğüm bazı temel ilkelere dikkat çekmekle yetineceğim.

Güncel olarak bizi kendi üzerimizde düşünmeye sevkeden tartışmalı konularda açılım sağlamak adına yapmamız gereken temel şey bence, hem hukuk içinde hem de siyasal olarak kadın ile erkek arasındaki ikili karşıtlık mantığını

[3] Ernesto Laclau, Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, Birikim Yayınları, 2000.

pekiştiren ya da sabitleştiren önerilerden uzak durmaktır. Konu kadına karşı erkek şiddeti olduğunda bundan nasıl uzak durabileceğimiz sorusu yanıtlanması zor bir sorudur ancak bir kez perspektifimiz değiştiğinde farklı ufukların ve yolların da açılacağı öngörmek gerekir. Bu yeni perspektifle bakınca kadın ile erkek ikili mantığını güçlendirmek yerine, tikeller arası eşdeğerlik zincirleri kurmak yoluyla evrenseli kurmak ve genişletmek mümkün olacaktır.

Kadına karşı şiddet sorununda şöyle bir farklı bakış bizi yol gösterebilir. Mevcut feminist yaklaşımlar, dar anlamda fiziksel şiddet ile daha geniş anlamda şiddet, yani cinsiyet eşitsizliği ve eril tahakküm pratikleri arasındaki bağlantılara dikkat çekmektedir. Şiddetle mücadelede bu ilişkisel ve bütünsel yaklaşım çok önemlidir. Ancak ne yazık ki aynı ilişkisel ya da bütünsel yaklaşım kadına şiddet ile diğer şiddet biçimleri arasındaki bağlantıların kurulmasında öne sürülmez. Burada kadına şiddet ile tüm diğer cinsiyetlendirilmiş şiddet biçimleri (lgbt bireylere yönelik şiddet, erkekler arası şiddet, örgütlü şiddet biçimleri, savaş ve militarizm, akranlar arası şiddet, çocuk istismarı, erkeklerin şiddet mağduru olduğu durumlar vb) arasındaki ilişkileri gören ve gösteren çerçeveler ufkumuzu açabilir.

Kadına şiddete karşı mücadelede önümüze çıkan temel sorunlardan birisi de ceza hukukunun ne kadar elverişli olduğu sorusudur. Ceza ile adalet arasındaki sorunlu ilişkiyi düşündüğümüzde, ceza hukuku dışında hukuksal alternatiflerin ve politik ve kültürel biçimlerin daha yaratıcı biçimlerde kullanılması zorunlu görünüyor. Bu açıdan kadına şiddeti önlemede doğrudan ceza politikasının genel toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına sıkı sıkıya bağlı kılınması yönündeki tutum çok önemli olsa da yetersiz kalıyor. Burada toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının da ancak daha kapsayıcı bir eşitlik ve özgürlük hareketine bağlandığında gerçek etkisini yaratabileceğini unutmamak gerekir.

Son olarak, yukarıdaki perspektiften bakarak, tartışmalı konuların bazıları hakkında birkaç noktaya işaret etmek isterim.

Örneğin “kadının beyanı esastır” ilkesi etrafında dönen tartışmaya bakalım. Son dönemde bir kez daha Kabataş olayı ile gündeme gelen bu ilke etrafında dönen tartışmada bahis konusu olan şey, tam da benim burada ifade ettiğim evrensel ile tikel arasındaki sorundur. Burada olağan ceza usul kurallarının işletilmesi durumunda sistematik olarak kadınların aleyhine bir adalet sorunu ortaya çıktığı için, çözüm olarak mağdurun beyanının esas alınması önerilmektedir. Ancak bu ilke ya da öneri ceza hukukunun temel bir ilkesi olan “masumiyet karinesi” ile bağdaşmadığı için eleştirilere uğramaktadır. Bu problem karşısında Kerem Altıparmak’ın önerdiği üzere beyanın esas olması ilkesi usule ilişkin bir ilke olarak yorumlanarak masumiyet karinesi ile bağdaştırılabilir. Bu yoruma göre bu ilke,

“etkili soruşturma” yönteminin güçlendirilmiş bir tipi olarak değerlendirilir. Bu da “kadının beyanını esas alarak o beyanın doğruluğunu kanıtlayacak her türlü delilin hemen toplanmasını, kadın tarafından sunulan hikâyenin, kadının içinde bulunduğu koşullar da dikkate alınarak doğruluğunun nasıl kanıtlanabileceğini dikkate alan bir soruşturmanın yürütülmesini gerektirir”.^[4] Altıparmak’ın bu yorumu, kadınların uğradıkları belirli suç tiplerindeki kısırılmış durumlarını, benzer suç tipleriyle de ilişkili olarak ele aldığı için önemlidir. Böylece sadece kadınlara karşı işlenen suçlarda değil, mağdurların sistematik olarak iddialarını kanıtlamak araçlarından yoksun bırakıldıkları başkaca durumlarda da aynı etkili soruşturma ilkesi geçerli olacaktır. Böylece hem kadınlara karşı işlenen belirli suçlar daha etkili biçimde ele alınmış hem de “etkili soruşturmaya” dair ilke genel olarak güçlendirilmiş olur. Dahası, böylece politik olarak başka mağdur gruplarla etkileşim artacak, bu alandaki talep daha güçlü biçimde savunulabilecektir.

Bir başka örnek olarak dini nikâha dair tartışmayı ele alabiliriz. Burada da feministler, çocuk gelin ve çok eşliliği teşvik edeceği ve kadınları güvencesiz bırakacağı için sadece dini nikâhla yapılan evliliklere karşı çıkmaktadır. Nitekim Mayıs 2015’de Anayasa Mahkemesi’nin “nikâhsız birlikte yaşayanlara TCK’da herhangi bir ceza öngörülmezken, resmi nikâh yaptırmadan dini nikâh kıyanlara hapis cezası öngörülmesinin Anayasa’nın eşitlik ilkesine, din ve vicdan özgürlüğü ve özel yaşamın mahremiyetine aykırı olduğunu” ileri sürerek cezayı iptal ettiği kararı şiddetle eleştirilmiştir.

Burada temel ilke, yasayı tüm birlikte yaşam biçimlerine eşit koruma sağlayacak biçimde geliştirmek olmalıdır. Nitekim feministler, 6284 sayılı kanunun uygulamasında da resmi nikâh şartı aranmamasını ve yasanın tüm birlikte yaşayanları (dini nikah dahil) kapsamamasını talep etmişlerdir. Bu konudaki talep, devlet nezdinde tüm birlikte yaşam biçimlerinin eşit kabul edilerek eşit haklardan yararlanmalarıdır. Ya da daha ileri giderek ve Judith Butler’ın eşinsel evliliklere dair eleştirel hattını izleyerek, toplumdaki fırsat ve hakların sadece evli çiftlere tanınması şeklindeki daha genel normu da eleştirmeye başlayabiliriz.^[5] Böylece hem evliliğin hem de belirli bir evlilik biçiminin bir norm olarak dayatılmasına ve bu normların dışında kalanların ceza yaptırımına ve toplumsal mağduriyetlere uğramalarına karşı daha güçlü bir müdahale yapmak mümkün olabilir.

Bu konuların burada ele aldığımdan çok daha karmaşık ve tartışmalı olduğunu biliyorum. Bütün gün boyunca yapacağımız tartışmalarda bazı meseleleri daha fazla derinleştirebilmeyi umuyorum.

[4] Kerem Altıparmak, “Kabataş Olayı Neden Bir ‘Kadının Beyanı Esastır’ Uygulaması Değildir”, *bianet*, erişim tarihi. 20.10.2015

[5] Judith Butler, *Undoing Gender*, Routledge, 2004, s.102-112.